

نقش مسئولیت‌پذیری و رغبت در افت تحصیلی دانش‌آموزان پایه هفتم، هشتم و نهم مدارس شهرستان زابل

سمیه نخعی ۱، بهشته کیخا ۲، الهام رفعتی ۳ و علی اصغر شیردل ۴

۱ استادیار گروه روانشناسی دانشکده علوم انسانی، واحد زابل، دانشگاه آزاد اسلامی، زابل، ایران

۲ دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد زابل، دانشگاه آزاد اسلامی، زابل، ایران

۳ دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه روانشناسی، دانشکده علوم انسانی، واحد زابل، دانشگاه آزاد اسلامی، زابل، ایران

۴ کارشناسی آموزش ابتدایی دانشگاه آزاد زابل

چکیده

پژوهش حاضر شناسایی رابطه بین مسئولیت‌پذیری و رغبت و به دنبال آن پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر مدارس پایه اول متوسطه (پایه هفتم) شهرستان زابل می‌باشد. روش پژوهش در تحقیق حاضر توصیفی با رویکرد همبستگی می‌باشد و جامعه آماری آن شامل، کلیه دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه اول شهرستان زابل (پایه هفتم) که در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ به تحصیل مشغول بوده‌اند. انتخاب بر اساس فرمول کوکران صورت گرفته است در این فرمول از جامعه‌ای با حجم تقریبی ۱۱۴۹ نفر نمونه‌ای به حجم ۲۸۷ نفر انتخاب می‌شود. ابزار گردآوری اطلاعات میدانی محقق ساخته می‌باشد. طبق تحقیقات هر سال دانش‌آموزان رغبت کمتری به درس نشان می‌دهند. مسئولیت‌پذیری یعنی پذیرش، پاسخگویی و به عهده گرفتن کاری و شخص حق دارد که آن را بپذیرد یا رد کند. هدف معلم یا مربی این است که دانش‌آموز به تدریج از انگیزه‌های بیرونی به سمت انگیزه‌های درونی هدایت شود. گام اول در ایجاد انگیزه چشاندن طعم موفقیت به آنها و از بین بردن تصور منفی از خودشان است. افت تحصیلی به معنای نزول از یک سطح بالاتر به سطحی پایین‌تر در تحصیل و آموزش است. نظام آموزش و پرورش یکی از سازمان‌های مهم برای تامین نیروی متخصص در جامعه می‌باشد. بررسی دلایل افت تحصیلی و روش‌های مقابله با آن از به هدر رفتن سرمایه‌های مادی و معنوی جامعه پیشگیری می‌کند.

واژگان کلیدی: مسئولیت‌پذیری، رغبت، افت تحصیلی انگیزه.

مقدمه:

تفکر یعنی مجموعه‌ای از هیجان‌ها، اندیشه‌ها، رفتارها و احساساتی که به‌طور وسیع با هم در تعامل هستند. تفکر غیرمنطقی تفکری است اغراق‌آمیز، انعطاف‌ناپذیر و مطلق‌گرا که با واقعیت همگونی ندارند و براساس ظن و گمان هستند (۱). هنگامی که تفکر و رفتار انسان عقلانی باشد، موجودی کارآمد، خوشحال و توانا خواهد بود. البته تفکر غیر منطقی در انسان از یادگیری غیرمنطقی اولیه حاصل می‌شود و به تنفر از خویش و رفتار مخرب منجر می‌شود (۲). آلیس معتقد است ریشه رفتار غیرانطباقی افراد را بایستی در تفکرات غیر منطقی آنان جست‌وجو کرد (۳). آلیس ده تفکر یا باور غیرمنطقی را مطرح می‌کند که عبارتند از: تأیید و حمایت دیگران، انتظار بالا از خود، تمایل به سرزنش خود، واکنش به ناکامی، بی‌مسئولیتی عاطفی، دل‌مشغولی زیاد، اجتناب از مسائل، وابستگی، ناامیدی به تغییر (۴).

اگرچه شیوه‌های درمانی مختلفی برای درمان مشکلات روانی و تغییر باورها وجود دارد. اما شیوه‌های نوینی چون هنر درمان‌گری‌ها در دهه‌های اخیر جایگاه ویژه‌ای یافته‌اند. در این میان برخی از این گونه‌ها چون موسیقی و نقاشی در کشور ما شهرت بیشتری یافته‌اند، اما شعردرمانی هنوز جایگاه واقعی خود را پیدا نکرده است (۵). شعر درمانی یک هنر درمانی خلاقست که شعر و دیگر شکل‌های برانگیزنده ادبیات را برای رسیدن به اهداف درمانی و رشد شخصی به کار می‌گیرد (۶). در این شکل منحصر به فرد درمان، مراجعه کننده فرصتی متفاوت برای تعریف هویت خود و نشان دادن خود به درمانگر با صدای درونی خودش دارد. شعر درمانگران ادعا دارند که شعر چه توسط مراجعین نوشته شده باشد، چه در درمان استفاده شود، نسبت به گفتگوهای سنتی توانایی ایجاد سطوح عمیق‌تری از بینش هیجانی در مراجعین را دارد (۷).

استاکی و نوبل (۸) در پژوهشی نشان داد که خواندن شعر باعث تسهیل آگاهی، افزایش تعقل و به رسمیت شناختن مکالمات و ارتباطات می‌شود. در تحقیق دیگر نما (۹) نشان داد که شعر یک ابزار مناسب برای مشاوره است و باعث می‌شود که فرد به معنادهی زبان بپردازد و احساسات پنهانی خویش را بپذیرد. در پژوهشی دیگر تومرا (۱۰) اثر مثبت شعردرمانی بر آشفتگی‌های روانی را تأیید کرده است. همچنین تگنر و همکاران (۱۱) اثر مثبت شعر درمانی گروهی را بر کاهش میزان سرکوبی هیجانی و اضطراب نشان داده‌اند. در پژوهشی دیگر نشان داده شد که شعر درمانی باعث افزایش عزت نفس، بهبودی در شناخت و بیان احساسات، خود اکتشافی و خوداظهاری می‌شود (۱۲).

"اگرچه در سال‌های اخیر در برنامه‌های درسی نظام آموزشی کشور به موضوع مسؤولیت‌پذیری اشاره شده است ولی هنوز در ابتدای راه می‌باشد به‌همین دلیل پژوهشگر باتوجه به تجربه چندین ساله در امر آموزش و مطالعه تحقیقات انجام شده درصدد بررسی مسؤولیت‌پذیری دانش‌آموزان و ارتباط آن با پیشرفت تحصیلی می‌باشد از این طریق پیشنهادات علمی و عملی به دست اندرکاران نظام تعلیم و تربیت ارائه نمایند. پژوهشی توسط باری جی، زیمرمان و اتاستاز ۲ (۲۰۰۵) تحت عنوان تکالیف درسی و پیشرفت آموزشی با هدف پژوهش بررسی اثر تکالیف درسی بر نقش خود تنظیمی و مسؤولیت‌پذیری انجام پذیرفته‌است که نتیجه نشان می‌دهد که بین تکلیف شب و خوداثربخشی دختران برای یادگیری و مسؤولیت‌پذیری رابطه معنادار وجود دارد. اگرچه تاکنون تحقیقات فراوانی اثر مثبت شعردرمانی را در جمعیت‌های مختلف نشان داده‌اند، اما تحقیقات در زمینه شعردرمانی توصیفیست. در واقع اکثر تحقیقات فواید شعردرمانی در جمعیت‌های مختلف را گزارش کرده و یا انواعی از ادبیات را که در جلسات درمانی استفاده شده‌اند، مورد بحث قرار می‌دهند. بنابراین نیاز به تحقیقات آزمایشی در تمام زمینه‌های شعر درمانی احساس می‌شود. از سویی اهمیت شعر و ادبیات و حضور همواره آن در زندگی ایرانیان بر هیچ کسی پوشیده نیست. براین اساس و با توجه

به اهمیت شعر پژوهش حاضر با هدف اثربخشی شعردرمانی بر کاهش باورهای غیر منطقی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه شهر زابل انجام گرفت.

پیشینه تحقیق

برای پرورش مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان، والدین و مربیان باید سعی کنند یک الگوی مسئولیت‌پذیر و خوب برای دانش‌آموز باشند. اگر او خواهر یا برادر بزرگ‌تری دارد، باید از فرزندان بزرگ‌تر خواسته شود که یک تصویر مسئولیت‌پذیر و خوب از خودشان به نمایش بگذارند. حس مسئولیت‌پذیری همیشه یک رابطه دو طرفه بوده و هست. اگر انتظار داریم دانش‌آموز مسئولیت‌پذیر باشد، پدر و مادر باید الگوی این مسئولیت‌پذیری را به او ارائه دهند. در این رابطه دو طرفه باید هر دو طرف حضور داشته باشند، زبان مشترک داشته باشند، خواسته یکدیگر را بشنوند و متقابلاً به آن پاسخ بدهند. همین مسئله در رابطه بین دانش‌آموز و معلم هم کاملاً صدق می‌کند.

حس مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان وقتی به وجود می‌آید که به آنان، مسئولیت واگذار شود. اگر بخواهید دانش‌آموزان و آینده‌سازان کشور مسئولیت‌پذیر باشند نباید آن‌ها را از اشتباه کردن ترسانند. اگر دانش‌آموزان در رویارویی با مسائل زندگی اطلاعاتی داشته باشند و از اشتباهات خود درس بگیرند، بهتر می‌توانند انسان‌هایی مسئولیت‌پذیر باشند. شرط اصلی برای موفقیت در ایجاد حس مسئولیت‌پذیری در فرد ثبات قدم و متعهد بودن است. همزمان با این موضوع باید به وی یادآوری کرد که در هر شرایطی باید تبعات اشتباهاتش را نیز بپذیرد.

کمبود انگیزه یکی از مشکلات اساسی نظام آموزشی کشور است که روز به روز پررنگ‌تر می‌شود. میزان افزایش آمار دختران پذیرفته شده در دبیرستان‌های زابل، ترک تحصیل و نمرات به قول معروف ناپلئونی سندی بر کاهش انگیزه دانش‌آموزان خصوصاً دختران دانش‌آموز است، اما به راستی مشکل کجاست و این گره چگونه باز می‌شود؟ معلم‌نظری و مهارتی در مدارس آموزش و پرورش با تأکید بر این که کمبود انگیزه یکی از مشکلات اساسی نظام آموزشی کشور می‌باشد معتقد است: بر اساس مطالعات صورت پذیرفته انگیزه دختران برای ادامه تحصیل کمتر از دختران است، به همین دلیل با وجود آمار بیشتر دختران تا پسران در مقطع متوسطه، آمار ورودی دختران به دبیرستان بیشتر است. دکتر علی‌اصغر فانی با اشاره به این که باید تعریف هدف از تحصیل در کشور تغییر کند می‌گوید: در دو دهه قبل تحصیل معادل اشتغال بود ولی در حال حاضر با توجه بیکار این روند تغییر کرده است و باید جامعه و خصوصاً اندیشه دانش‌آموزان به این سمت حرکت کند که هدف از تحصیل ارتقای فرهنگ و اندیشه افراد است. دکتر حسین احمدی مدرس دانشگاه و از کارشناسان تعلیم و تربیت با تأکید بر این که کتاب‌های درسی تا حدودی می‌توانند در کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان نقش داشته باشند می‌گوید: تمام کمی انگیزه دانش‌آموزان برای تحصیل ناشی از ضعف کتاب‌های درسی نیست و قسمت اعظم کاهش انگیزه تحصیل در دانش‌آموزان تعریف نادرست از علم‌آموزی و تحصیل است. وی با اشاره به این که معلمان می‌توانند با روش‌های جدید تدریس انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان را افزایش دهند اظهار می‌کند: باید انگیزه تحصیل در بین دانش‌آموزان با تغییر تعریف از علم و کسب تحصیلات و همچنین هماهنگی بین والدین و مسئولان مدارس برطرف شود تا با افزایش انگیزه تحصیلی در دانش‌آموزان، نظام آموزشی کشور بتواند به نتایج مدنظر نزدیک‌تر شود. دکتر ایرج رهنما یکی دیگر از کارشناسان تعلیم و تربیت عمده‌ترین دلیل کاهش انگیزه تحصیلی دانش‌آموزان را عدم وجود بازار کار برای فارغ‌التحصیلان می‌داند و معتقدست: در فرهنگ عامه تحصیلات برای کسب کار مناسب است و این در حالی است که در جامعه فعلی حتی دارندگان مدارک بالا بیکار هستند و یا از نوع کار خود رضایتی ندارند. این استاد دانشگاه می‌گوید: چون نظام آموزشی فعلی کشور نتوانسته است فارغ‌التحصیلان کارایی را به جامعه ارائه دهد آمار بیکاران روز به روز

افزایش می‌یابد و فارغ‌التحصیلان به‌جای افزایش میزان کارایی مدرک تحصیلی خود را زیر سؤال می‌برند. حال با توجه به موارد مطرح شده درمی‌یابیم که دانش‌آموزان با نگرش به‌اطراف خود و این که پس از پایان تحصیلات ممکن است همچون برخی از افراد بیکار باشند و این تحصیل برای آنها سودی از نظر کاری نداشته باشند لذا در کسب علم و آموزش در آنها بی‌علاقگی و بی‌انگیزگی نسبت به تحصیل را مشاهده می‌کنیم و شاهد عدم پیشرفت تحصیلی در آنها هستیم. که من با مشاهده چنین برداشتهایی از سوی دانش‌آموزان سعی نمودم نظر آنها را با انجام این اقدام پژوهی نسبت به کسب علم و دانش تغییر دهم امید است با برنامه ریزی های مسئولان شاهد آموزش و پرورشی پویا و کارآمد در نظام اسلامی خود باشیم.

مواد و روش‌ها:

طرح پژوهش از نوع طرح‌های نیمه آزمایشی، پیش‌آزمون و پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری این پژوهش شامل کلیه دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه شهر زابل در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ بود. روش نمونه‌گیری در این پژوهش خوشه‌ای چند مرحله‌ای بود. به‌این صورت که از میان ۳ منطقه آموزش و پرورش یکی از مناطق به تصادف انتخاب و از بین مدارس دبیرستان این منطقه، تعداد دو مدرسه به‌صورت تصادفی انتخاب و از بین کلاس‌های پایه هفتم تا هشتم، تعداد ۵ کلاس به‌طور تصادفی انتخاب و سپس کلیه دانش‌آموزان این ۵ کلاس ۱۴۲ نفر از جهت داشتن باورهای غیرمنطقی با استفاده از مقیاس باورهای غیرمنطقی جونز مورد ارزیابی قرار گرفتند. براین اساس تعداد ۳۰ دانش‌آموز دارای نمرات بالای باورهای غیرمنطقی انتخاب و برای گمارش تصادفی در گروه آزمایش و کنترل در نظر گرفته شد.

در گروه آزمایش ۱۰ جلسه شعردرمانی اجرا شد و گروه کنترل در این مدت هیچ‌گونه آموزش شعردرمانی نداشتند و فعالیت آن‌ها صرفاً برنامه‌های آموزشی مدرسه بود. پیش از شروع جلسات هر دو گروه به پرسشنامه باورهای غیرمنطقی جونز پاسخ دادند. در پایان جلسات مجدداً پرسشنامه باورهای غیرمنطقی اجرا شد. ملاک ورود در گروه آزمایش، عدم ابتلا به بیماری مزمن و شدید روحی و جسمی و ملاک خروج عدم مشارکت در ۳ جلسه از آموزش بود و ملاک ورود در گروه کنترل نیز اجرای پیش‌آزمون و پس‌آزمون بود. بعد از توضیحات در مورد نحوه اجرای آزمون کلیه شرکت‌کنندگان آگاهانه و داوطلبانه در نمونه‌گیری شرکت کردند و از نظر محرمانه بودن اطلاعات به آن‌ها اطمینان داده شد و بیان گردید در هر زمانی قادر به ترک جلسه هستند..

تفاوت اساسی افراد دارای انگیزه درونی با افراد دارای انگیزه بیرونی این است که افراد با انگیزه درونی احساس کفایت بیشتری در خود دارند. این گروه از دانش‌آموزان، خود تعیین‌کننده رفتارها هستند و باور دارند که می‌توانند با رفتارشان بر محیط خود تأثیر بگذارند. اصطلاح انگیزش را می‌توان به‌عنوان عامل نیرو دهنده، هدایت‌کننده، و نگهدارنده رفتار تعریف کرد. سیفرت (۱۹۹۲) گفته است انگیزش یک تمایل یا گرایش به عمل کردن به طریقی خاص است. او همچنین انگیزه را به‌صورت نیاز یا خواست ویژه‌ای که انگیزش را موجب می‌شود تعریف کرده است. لفرانسوا (۱۹۹۷) انگیزه را علت و دلیل رفتار می‌داند. انگیزه و انگیزش غالباً به صورت مترادف به کار می‌روند. انگیزش را عامل کلی مولد رفتار، اما انگیزه را علت اختصاصی یک رفتار خاص به حساب آورد. پرورش به جریان یا فرایندی منظم و مستمر گفته می‌شود که هدف آن هدایت رشد جسمانی و روانی، یا به‌طور کلی هدایت تحصیلی رشد همه‌جانبه در جهت کسب اطلاعات و اندیشه‌های تازه، عادت‌های مختلف، مهارت‌های متنوع و راه‌های گوناگون حل کردن مسائل. همچنین یادگیری را می‌توان به‌صورت کسب رفتار و اعمال پسندیده، یا حتی کسب رفتار و اعمال ناپسند نیز تعریف کرد. پس یادگیری حوزه بسیار گسترده‌ای را شامل می‌شود. یادگیری به‌فرایند ایجاد تغییر نسبتاً پایدار در رفتار یا توان رفتاریکه حاصل تجربه‌است و نمی‌توان آن را به حالت‌های موقتی بدن مانند آنچه بر اثر بیماری، خستگی نسبت داد. باید توجه داشت که گرچه هر نوع یادگیری به تغییر می‌انجامد، اما هر نوع تغییری یادگیری به‌حساب نمی‌آید. در تعریف یادگیری به‌طور کلی هدایت به‌منظور

تعیین پایایی آزمون، از روش آلفای کرونباخ استفاده گردیده است. میزان ضریب اعتماد با روش برابر با ۰/۹ به دست آمد. همچنین برای روایی پرسشنامه از روایی صوری استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی استفاده می‌شود. در آمار استنباطی از آزمون ضریب همبستگی و تحلیل رگرسیون استفاده شد. نتایج نهایی آزمون فرضیه‌ها نشان داد بین مسئولیت‌پذیری و کلیه مؤلفه‌های آن با پیشرفت تحصیلی رابطه وجود دارد در واقع همه فرضیه‌های پژوهش مورد تأیید قرار گرفت.

جمع‌آوری داده‌ها و ابزارها:

باورهای غیرمنطقی جونز: هدف از انجام پژوهش حاضر شناسایی رابطه بین مسئولیت‌پذیری و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر مدارس پایه اول متوسطه (پایه هفتم) شهرستان زابل می‌باشد. روش پژوهش در تحقیق حاضر توصیفی با رویکرد همبستگی می‌باشد و جامعه آماری آن شامل، کلیه دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه اول شهرستان زابل (پایه هفتم) می‌باشند که در سال تحصیلی ۹۳-۱۳۹۲ به تحصیل مشغول بوده‌اند. این براساس نظریه آلبرت آلیس تهیه شده است و انواع باورهای غیرمنطقی را با استفاده از ۱۰۰ سؤال بررسی می‌کند. این در کل از ده مقیاس و هر مقیاس از ۱۰ سؤال تشکیل یافته است. سؤال‌های آزمون به روش لیکرت و به صورت ۵ درجه‌ای از کاملاً موافقم تا کاملاً مخالفم تهیه شده‌اند. جهت نمره‌گذاری به طرف غیرمنطقی بودن است. نمره بالا در این پرسشنامه نشان دهنده‌ی باور غیرمنطقی بالا و نمره پایین نشان دهنده‌ی باور منطقی کمتر است. حداقل نمره در این مقیاس ۱۰۰ و حداکثر ۵۰۰ است. پایایی هر یک از مقیاس‌های ده‌گانه از ۰/۶ تا ۰/۸۰ و میانگین پایایی همه خرده مقیاس‌ها ۰/۷۴ است و همچنین روایی این آزمون با آزمون افسردگی بک محاسبه شد که ضریب به دست آمده ۰/۸۲ بود.

خلاصه جلسات آموزشی

جلسه اول: آشنائی، هدف همه‌ساله، دانش‌آموزان زیادی با شوق و رغبت و امید به آینده، وارد مقاطع مختلف آموزشی می‌شوند و علی‌رغم اینکه انتظار می‌رود این شوق و انگیزه، ادامه یابد تا به بهترین نحو، به اعتلای فردی و جامعه کمک نماید، اما برخی از دانش‌آموزان، دچار فرسودگی تحصیلی می‌شوند، بنابراین مسئله اصلی پژوهش بررسی رابطه ساختاری مسئولیت‌پذیری و فرسودگی تحصیلی با میانجی‌گری سبک‌های تصمیم‌گیری دانش‌آموزان دوره اول متوسطه می‌باشد. هدف این پژوهش با هدف بررسی رابطه ساختاری مسئولیت‌پذیری و فرسودگی تحصیلی با میانجی‌گری سبک‌های تصمیم‌گیری دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه انجام گرفت. روش پژوهش حاضر توصیفی و از نوع همبستگی و مدل معادلات ساختاری بود. جامعه آماری این پژوهش را کلیه دانش‌آموزان دختر پایه هفتم و هشتم دوره اول متوسطه مدارس دولتی شهر زابل مشغول به تحصیل در سال تحصیلی ۹۹-۱۴۰۰ تشکیل دادند که تعداد آن‌ها ۲۰۳۱ نفر بوده و از این تعداد، ۳۲۳ نفر به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها از سنجش میزان مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان (منیره کردلو، ۱۳۸۹)، سبک‌های تصمیم‌گیری عمومی (GDMS اسکات و بروس، ۱۹۹۵) و فرسودگی تحصیلی (MBI-SS برسو و همکاران، ۲۰۰۷) استفاده شد و سپس داده‌ها با استفاده از روش تحلیل کوواریانس محور و رگرسیون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. آشنایی اعضا با یکدیگر و قوانین شعردرمانی، احوالپرسی درمانگر با اعضا، معرفی اعضا برای همدیگر؛ توضیح درباره آیین نامه شعردرمانی، پیمان‌جمعی برای رعایت قوانین گروه به‌ویژه حفظ اسرار یکدیگر..

جلسه دوم: تفکر منطقی، هدف: فرد بتواند ادراک صحیحی از واقعیت داشته باشد و به تفکر منطقی دست یابد باتوجه به اهمیت دو متغیر مسئولیت‌پذیری و سبک‌های تصمیم‌گیری در دانش‌آموزان که با متغیر فرسودگی در ارتباط هستند و لزوم رشد آنها جهت بهبود کیفیت تحصیلی و آموزشی، ضروری است که رابطه بین این متغیرها بررسی و نشان داده شود..

جلسه سوم: پذیرش خود، هدف: فرد بتواند به هویت کاملی از خویشتن و اطمینان از خود برسد و خود را به صورت مثبت درک کند نتایج نشان داد مسئولیت‌پذیری بر فرسودگی تحصیلی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه تأثیر منفی و معنادار دارد همچنین در ادامه، تحلیل نتایج نشان داد سبک‌های تصمیم‌گیری بر فرسودگی تحصیلی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه تأثیر دارد، به‌گونه‌ای که سبک‌های تصمیم‌گیری اجتنابی، وابستگی و آنی تأثیری مثبت و معنادار داشته و سبک‌های تصمیم‌گیری شهودی و عقلانی اثری منفی و معنادار دارند در نهایت نیز تحلیل داده‌های موجود نشان داد که مسئولیت‌پذیری با میانجی‌گری سبک‌های تصمیم‌گیری بر فرسودگی تحصیلی دانش‌آموزان دوره دوم متوسطه تأثیر دارد.

جلسه چهارم: انعطاف‌پذیری، هدف: فرد بتواند در فضاهای متفاوت و حالت‌های مختلف درونی و بیرونی به حالتی از انعطاف‌پذیری دست یابد.

جلسه پنجم: تعهد و تعلق، هدف: از طریق ایجاد کنش مستقل فرد بتواند حس تعهد و تعلق را در خود پرورش دهد و نیاز به خلوت و استقلال خویش را تأمین کند.

جلسه ششم: خطر کردن، هدف: با ایجاد خود‌انگیزگی تازگی مداوم تجربه‌های زندگی را کسب می‌نماید و خطر کردن‌های زندگی را لمس کند و آگاهانه در پیش‌گیرد.

جلسه هفتم: همچنین برای روایی پرسشنامه از روایی صوری استفاده شده‌است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده از روش‌های آمار توصیفی و استنباطی استفاده می‌شود. در آمار استنباطی از آزمون ضریب همبستگی و تحلیل رگرسیون استفاده شد. نتایج نهایی آزمون فرضیه‌ها نشان داد بین مسئولیت‌پذیری و کلیه مؤلفه‌های آن با پیشرفت تحصیلی رابطه وجود دارد در واقع همه فرضیه‌های پژوهش مورد تأیید قرار گرفت. رغبت اجتماعی و روابط اجتماعی، هدف: بهبود روابط متقابل با دیگران و رشد توجه به مسائل بیرون از خویشتن و دستیابی هر چه بیشتر و بهتر به رغبت اجتماعی..

جلسه هشتم: خودفرمانی، خودکنترلی (تسلط بر خویشتن)، هدف: فرد بتواند در مقابل حوادث مختلف بر خویش تسلط داشته باشد..

جلسه نهم: لذت‌گرایی بلندمدت، اهداف: ایجاد شادی و احساس آرامش و دور شدن از افکار غیرمنطقی و رسیدن به لذتی نسبتاً پایا..

جلسه دهم: یادآوری و اجرا پرسشنامه باورهای غیرمنطقی به‌منظور پس آزمون پیشرفت تحصیلی نتایج جدول فوق نشان می‌دهد مسئولیت‌پذیری دارای تأثیر معنادار و قابل پیش‌بینی در پیشرفت تحصیلی دارد.

در تمام جلسات شعر مورد نظر از اشعار سهراب سپهری خوانده می‌شد. احساسات و نظر افراد قبل و بعد از هر جلسه بررسی می‌شد. بعد از هر جلسه تکلیف ارائه و قبل از هر جلسه تکلیف جلسه قبل مرور می‌شد.

در مرحله بعدی داده‌های به‌دست آمده از این پرسشنامه‌ها، توسط نرم‌افزار اسپس‌اس‌اس نسخه ۱۶ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. از سویی برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آمار توصیفی و آزمون تحلیل کواریانس استفاده شد.

به منظور افزایش انگیزه دانش‌آموزان راهکارهای زیر توصیه می‌شود:

- ۱- سعی کنیم اولویت تجربه‌های دانش‌آموزان برای آنها جالب باشد، احساس موفقیت اولیه اعتماد به نفس آنها را افزایش می‌دهد.
- ۲- برای موفقیت دانش‌آموزان پاداش در نظر بگیریم. منتظر نباشیم تا افت تحصیلی اتفاق افتد و سپس موفقیت را تحسین کنیم.
- ۳- با توجه به تفاوت‌های فردی دانش‌آموزان، هرگز آنها را با یکدیگر مقایسه نکنیم.
- ۴- بلافاصله پس از آزمون یا پرسش کلاسی، دانش‌آموزان را از نتیجه کار آگاه کنید.

- ۵- برای اینکه دانش آموز بدانند، در طول تدریس به دنبال آموختن به چیزی باشد، اهداف آموزشی را بیان کنیم.
- ۶- به منظور افزایش حس کفایت در دانش آموز از او بخواهیم مطالب یاد گرفته شده را به دوستان یا کلاس آموزش دهد.
- ۷- در مورد مشکلات درسی دانش آموز و ریشه یابی آن، با او تبادل نظر و گفت و گو کنیم
- ۸- تشویق کلامی در کلاس، به صورت انفرادی بسیار حائز اهمیت است.
- ۹- مطالب درسی را به ترتیب از ساده به دشوار مطرح کنیم.
- ۱۰- در فرآیند آموزش متکلم وحده نباشیم و یادگیرندگان را در یادگیری مشارکت دهیم.
- ۱۱- آموزش را با «تهدید» پیش نبریم.
- ۱۲- برای دانش آموزان با انگیزه، خوراک علمی کافی داشته باشیم.
- ۱۳- شیوه های تدریس را از سنتی به شیوه های روز تغییر داده و با استفاده از تکنولوژی آموزشی، حواس پنجگانه دانش آموزان را به کار گیریم.
- ۱۴- تدریس را با طرح مطالب و پرسش های جالب توجه آغاز کرده و با تحریک حس کنجکاوی، دانش آموزان را برانگیخته تر سازیم.
- ۱۵- به وضعیت جسمانی دانش آموزان توجه کرده و علل جسمی بی توجهی و کاهش انگیزه آنان را بیابیم.
- ۱۶- محیط کلاس را با طراحی زیبا و مناسب، جذاب سازیم تا مانع بروز کسالت روحی شود.
- ۱۷- در گرفتن آزمون و امتحان به قول خود عمل کنیم.
- ۱۸- به لحاظ اخلاقی و ایجاد انگیزه، همیشه خوش اخلاق و خوش رو باشیم.
- ۱۹- به منظور افزایش حس کفایت و مشارکت در ارائه دروس از نظرات دانش آموزان استفاده کنیم.
- ۲۰- مطمئن باشیم که توجه دانش آموزان برای شروع تدریس آماده است.
- ۲۱- تمام مطالب دشوار را یکجا و در یک جلسه آموزش ندهیم.
- ۲۲- دانش آموزان را به گروه های «خوب»، «بد» و «ضعیف» تقسیم بندی نکنیم.
- در این پژوهش خوشه ای چند مرحله ای بود که بر این اساس تعداد ۳۰ دانش آموز دارای نمرات بالای باورهای غیرمنطقی انتخاب و برای گمارش تصادفی در گروه آزمایش و کنترل در نظر گرفته شدند و جلسات شعر درمانی بر روی گروه آزمایش اجرا شد و پرسشنامه باورهای غیرمنطقی جونز بر روی آن ها اجرا شد. داده های بدست آمده به روش های آماری تجزیه و تحلیل گردیدند توصیف و آزمون تحلیل کواریانس توسط نرم افزار Spss.16 براساس نتایج به دست آمده، دانش آموزان گروه آزمایش، پس از مداخله در مقایسه با گروه کنترل باورهای غیرمنطقی کمتری نشان دادند.
- به منظور تمایز این قبیل ناتوانی ها و افت تحصیلی، ارائه تعریفی از افت تحصیلی لازم و ضروری است افت تحصیلی به "کاهش عملکرد تحصیلی دانش آموز از سطحی رضایت بخش به سطحی نامطلوب گفته می شود". توجه به تعریف فوق نشان می دهد که مقایسه و سنجش سطح عملکرد تحصیلی قبلی و فعلی دانش آموز بهترین شاخص از افت تحصیلی است فرض کنید که دانش آموزی در مدرسه دروس خود را به خوبی فرا می گیرد و حتی در بعضی درس ها بسیار موفق و ممتاز است اما پس از مدتی سطح نمرات او نزول می کند در اینجا برای معلم و اولیا این سوال پیش می آید که علت این افت تحصیلی چیست و چه علت یا عللی موجب شده تا عملکرد تحصیلی دانش آموز تنزل یابد؟ تحقیقات انجام شده نشان می دهد در کشور ما شکست تحصیلی زیاد و پرحجم بوده و از همان سال اول ابتدایی گریبانگیر برخی از دانش آموزان می شود. تحلیل های آماری نشان می دهند که این پدیده در ایران نیز همانند سایر جوامع گزینشی بوده و همه طبقات به یک نسبت با آن مواجه نیستند. این امر در مناطق محروم و

روستایی و در میان حاشیه‌نشینان شهرها بسیار عمیق‌تر است. شناخت علل فردی، اجتماعی از یک‌طرف و علل ساختاری و آموزشی نظام تعلیم و تربیت از طرف دیگر مسائل را پیچیده‌تر کرده‌است. بدین منظور برای کاهش افت تحصیلی می‌توان از تغییر و نوآوری آموزش در عرصه تربیت هنر، نظام ارزشیابی، روش‌های تدریس، مشارکت اولیاء، و سبک‌های مدیریت مدارس استفاده کرد. پژوهش‌هایی که درباره اثربخشی از روش مطالعه مشارکتی انجام گرفته است نشان داده‌اند، دانش‌آموزان که به این طریق مطالعه می‌کنند، از کسانی که مطالب را برای خودشان خلاصه می‌کنند یا صرفاً به مطالعه مطالب می‌پردازند، بیشتر می‌آموزند و آموخته‌ها را برای مدت طولانی‌تری در یاد نگه می‌دارند. براین اساس می‌توان برای افزایش باورهای منطقی از شعردرمانی بر مبنای شعرهای سهراب سپهری استفاده نمود

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار متغیر باورهای غیر منطقی در گروه آزمایش و کنترل

گروه کنترل		گروه آزمایش		گروه
پس آزمون	پیش آزمون	پس آزمون	پیش آزمون	مداخله
متغیرمیانگین/انحراف معیار		متغیرمیانگین/انحراف معیار		
۳۵/۷۱ (۵/۲۱)	۳۳/۸۶ (۳/۹۸)	۲۰/۵۳ (۶/۴۰)	۳۴/۲۷ (۴/۰۴)	نیاز به تأیید دیگران
۳۴/۴۳ (۴/۸۲)	۳۲/۰۲ (۳/۵۹)	۳۱/۲۷ (۷/۱۰)	۳۱/۲۷ (۳/۷۹)	انتظار بالا از خود
۳۳/۰۲ (۴/۴۶)	۳۳/۰۴ (۳/۷۶)	۳۰/۰۷ (۶/۳۲)	۳۳/۴۶ (۳/۹۱)	تمایل به سرزنش
۳۳/۷۱ (۴/۷۳)	۳۵/۵۷ (۴/۹۸)	۲۹/۶۰ (۶/۰۱)	۳۲/۱۳ (۳/۸۱)	واکنش نسبت به ناکامی
۳۳/۷۱ (۴/۷۵)	۳۵/۳۶ (۴/۷۸)	۲۸/۵۳ (۵/۷۸)	۳۱/۳۷ (۳/۸۲)	بی مسئولیتی هیجانی
۳۲/۰۷ (۴/۱۳)	۳۳/۲۷ (۳/۸۳)	۳۰/۴۰ (۶/۳۹)	۳۲/۲۰ (۳/۸۳)	نگرانی زیاد توأم با اضطراب
۳۲/۲۹ (۴/۱۹)	۳۰/۲۷ (۳/۴۴)	۳۰/۸۰ (۶/۴۴)	۳۰/۶۷ (۳/۵۲)	اجتناب از مشکل
۳۵/۴۳ (۵/۰۷)	۳۶/۰۱ (۵/۰۲)	۳۰/۸۰ (۶/۴۲)	۳۶/۵۳ (۵/۰۳)	وابستگی
۳۳/۷۹ (۴/۷۶)	۳۴/۷۳ (۴/۲۱)	۳۱/۸۰ (۷/۱۹)	۳۳/۶۷ (۳/۹۸)	درماندگی نسبت به تغییر
۳۰/۲۷ (۳/۸۹)	۳۱/۱۳ (۳/۱۴)	۲۹/۰۱ (۵/۹۳)	۳۱/۶۰ (۳/۸۸)	کمال‌گرایی

جدول ۲: نتایج تحلیل کواریانس تفاوت میانگین‌های تعدیل شده نمره‌های آموزش موسیقی درمانی بر باورهای غیرمنطقی در گروه آزمایش و کنترل

منابع تغییرات	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	نسبت F	سطح معناداری	حجم اثر
پیش آزمون	۱۱۰۴/۴۰۸	۱	۱۱۰۴/۴۰۸	۰/۹۰	۰/۳۵	۰/۰۴
گروه‌ها (مستقل)	۱۲۱۵۶/۲۱	۱	۱۲۱۵۶/۲۱	۹/۹۱	۰/۰۰۵	۰/۳۲
واریانس خطا	۲۵۷۴۷/۱۷	۲۷	۱۲۲۶/۰۵	-		
مجموع	۱۸۴۴۷۹۹	۳۰	-	-		

جدول ۱ یافته‌های توصیفی متغیرهای پژوهش را در گروه آزمایش و کنترل نشان می‌دهد.

داده‌های جدول ۱ نشان می‌دهد افراد شرکت‌کننده در خرده مقیاس وابستگی و نیاز به تأیید در بخش پیش آزمون بیشترین نمره را گرفته‌اند. از سوی دیگر در بخش پس‌آزمون بالاترین نمره آن‌ها در خرده مقیاس درماندگی نسبت به تغییر و انتظار بالا از

خود است. بیشترین تغییر، بعد از اجرای شعردرمانی در خرده مقیاس نیاز به تأیید دیگران مشاهده می‌گردد. افراد شرکت کننده در خرده مقیاس واکنش نسبت به ناکامی و بی‌مسئولیتی هیجانی در بخش پیش آزمون بیشترین نمره را گرفته‌اند. از سوی دیگر در بخش پس‌آزمون بالاترین نمره آن‌ها در خرده مقیاس نیاز به تأیید دیگران و وابستگی است. در جدول ۲ نتایج تحلیل کواریانس پس‌آزمون با برداشتن اثر پیش‌آزمون بین دو گروه ارائه شده است.

نتایج جدول ۲

اگرچه در سال‌های اخیر در برنامه‌های درسی نظام آموزشی کشور به موضوع مسئولیت‌پذیری اشاره شده‌است ولی هنوز در ابتدای راه می‌باشد به‌همین دلیل پژوهشگر با توجه به تجربه چندین ساله درصدد بررسی مسئولیت‌پذیری دانش‌آموزان و امر آموزش و مطالعه تحقیقات انجام شده در رابطه با پیشرفت تحصیلی می‌باشد و از این طریق پیشنهادات علمی و عملی به دست‌اندرکاران نظام تعلیم و تربیت ارائه نمایند. پژوهشی توسط باری جی، زیمرمان و اتاستاز ۲ (۲۰۰۵) تحت عنوان تکالیف درسی و پیشرفت آموزشی با هدف پژوهش بررسی اثر تکالیف درسی بر نقش خودتنظیمی و مسئولیت‌پذیری انجام پذیرفته‌است که نتیجه نشان می‌دهد بین تکلیف شب و خود اثر بخشی دختران برای یادگیری و مسئولیت‌پذیری رابطه معنادار وجود دارد. جدول (۳) مربوط به معادله خط رگرسیون سطح معناداری t بتای استاندارد بتای غیراستاندارد مدل رگرسیون بتا خطای معیار عرض از مبدا (a) مسئولیت‌پذیری متغیر وابسته: پیشرفت تحصیلی جدول بتا در فوق نتایج نهایی رگرسیون را نشان می‌دهد و با توجه به این جدول می‌توان معادله خط رگرسیون را ترسیم کرد: (مسئولیت‌پذیری) پیشرفت تحصیلی نتایج جدول فوق نشان می‌دهد مسئولیت‌پذیری دارای تأثیر معنادار و قابل پیش‌بینی در پیشرفت تحصیلی دارد.

نتایج نشان می‌دهد که با برداشتن اثر پیش‌آزمون بین دو گروه ارائه شده تفاوت معنی‌دار است بنابراین فرض پژوهشی که عبارت بود از اینکه شعردرمانی بر کاهش باورهای غیرمنطقی مؤثر است، تأیید می‌گردد. شاخص اثر به دست‌آمده، حاکی از این است که ۳۲ درصد کاهش باورهای غیرمنطقی آزمودنی‌های شرکت کننده در گروه آزمایش را می‌توان به موسیقی درمانی نسبت داد.

بحث

هدف پژوهش حاضر مقایسه اثربخشی موسیقی درمانی بر کاهش باورهای غیرمنطقی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر زابل بود. یافته‌های پژوهش نشان داد که موسیقی درمانی باعث کاهش باورهای غیرمنطقی در دانش‌آموزان مقطع متوسطه می‌شود. این یافته به این معناست که افراد حاضر در گروه آزمایش تفاوت معناداری نسبت به افراد حاضر در گروه کنترل از خود نشان دادند و تحت تأثیر آموزش شعر باورهای غیرمنطقی کاهش یافته‌است. این یافته با نتایج پژوهش‌های نما (۹)، تومرا (۱۰) و تگتر و همکاران (۱۱) همسو است. در تبیین این یافته می‌توان گفت که شعر همانند گدازه‌های آتشفشان، فشار درونی را آزاد کرده و از رخ دادن یک زمین‌لرزه پیشگیری می‌کند. هنگامی که هیجانانگیزی مانند خشم و افسردگی نمی‌توانند بیان شوند، ممکن است علایم بیماری را تشکیل دهند. فرایند خواندن و نوشتن شعر را می‌توان به عنوان یک روزنه پذیرفتنی برای بیرون ریختن نیروهای روانی در نظر گرفت که امکان انفجار آن‌ها وجود دارد و بدین ترتیب تعادل فیزیولوژیایی و روان‌شناختی را باز گرداند و زمینه بازنگری در افکار و باورها را فراهم می‌نماید (۷).

شعر به ما اجازه می‌دهد که بر روی جذابیت‌ها، تمایلات، درد تمرکز کنیم. شعر دور ماندن ما را از درد تأمین می‌کند. بنابراین چنین مسئله‌ای ممکن است پایبندی و مسئولیت‌پذیری به‌ویژه در مقابل قید و بندها را کاهش دهد (۹). حضور فعال و با انگیزه در جلسات شعرخوانی منجر به افزایش احساس مفید بودن و اعتماد به‌نفس گشته و در نتیجه از میزان فشار روانی و باورهای غیر منطقی شخص کاسته می‌شود.

هنگامیکه در جلسه درمان، آموزش شناختی نه در بستر گفتگوهای معمولی که در قالب‌های ادبی صورت می‌گیرد، مراجعین نه در برابر یک درمانگر، بلکه در برابر یک تاریخ و فرهنگ جمعی قرار می‌گیرند، این فرایند مقاومت مراجعین را به آرامی و بدون هجمه می‌شکند و درمانگران را قادر به هدایت برنامه درمان در فضایی آرام و امن برای مراجعین می‌نماید (۱۴).

انرژی خالق یک اثر ادبی نیز برانگیزنده است، واژه‌ها و توصیفات مردان و زنان بزرگ در خلال قرن‌ها، به خواننده نیرو می‌دهد. تصور، زبان ناهشیار رویاهاست و نیز به‌عنوان یک کاتالیزور در جهت آوردن مواد ناهشیار و به آگاهی هشیار عمل می‌کند (۱۵). اگزستانسیالیست‌هایی چون هایدگر بر این باورند، که حالات خلقی و عاطفی ما در شکل‌گیری نوع باورها و تفکرات و نحوه‌ی پردازش اطلاعات ما تأثیر می‌گذارند، به‌طوریکه هنگام افسردگی یا غمگینی زیاد، دنیا را تاریک و یک‌نواخت می‌بینیم و در حالات شور و اشتیاق و خوشی روشن و زنده و جذاب. در رویکرد ایس نیز که متأثر از نظریات رواقیون و فلسفه‌ی تائوئیسم است، نگرش‌ها و تفکرات صحیح ما پشتوانه‌ی هیجان‌ها و رفتارهای ما می‌باشند.

یعنی برای اینکه فردی را درمان کرد باید به شناخت‌های معیوب او در قبال رویدادها پی‌برد و سپس آن‌ها را اصلاح کرد و تفکرات منطقی را جایگزین باورهای غلط نمود و شعردرمانی به عنوان روشی برای کاهش همین شناخت‌های معیوب می‌باشد (۱۱).

با توجه به اینکه فقر فرهنگی و کمبود آگاهی می‌تواند زمینه‌ساز بسیاری از مشکلات پیچیده و پرهزینه باشد، یکی از روش‌های مبارزه با آن افزایش آگاهی از طریق آموزش است (۱۶).

شعر و سرود در دوران نوجوانی نیز از تأثیرات لازم برخوردار است. نوجوانی یک فرایند و تغییر روان‌شناختی است (۱۷) از آنجاییکه انسان آمادگی دارد تا فعالیت‌ها و تصوراتش را تعمیم دهد، موفقیت در یک درس منجر به موفقیت در دروس دیگر می‌شود و این موضوع در مورد دروس اصلی هر رشته مهم‌تر است.

درواقع، ضعف درسی در این دروس منجر به بی‌علاقگی به تحصیل و گاهی حتی ترک تحصیل می‌شود و البته عکس آن هم صادق است. به‌همین علت به معلمان دروس اصلی هر رشته توصیه می‌شود، شرایط آموزشی و امتحانی را مطلوب نمایند و با ارزشیابی‌های مناسب فضای کلاس را لذت‌بخش کنند.

شعر و سرود علاوه بر جنبه‌های پرورشی و ارضای حس زیبایی دوستی و ذوق هنری، از تأثیرات درمانی نیز برخوردار است. فروید اعتقاد دارد که لذت ناشی از ادبیات و هنر و شعر ناشی از رها شدن فشارها و تعارض‌های روانی فرد است و از سویی دیگر، نقش آفرینی هنری را در پالایش امیال سرکوفته، که با مخالفت‌های اخلاقی و اجتماعی روبرو بوده است، به سوی هدف‌های اجتماعی برتر می‌داند.

بنابراین، به‌باور او پالایش روانی ناشی از آفرینش آثار هنری، موجب رهاسازی هیجان‌ها، تعدیل فشارهای روانی و آرامش است (۵).

نتیجه‌گیری

پس از مشاهده پیشرفت دانش‌آموزان در یک جلسه مشترک با حضور اینجانب و مدیر آموزشگاه و کارکنان مدرسه طرح‌های به‌اجرا گذاشته شده مورد تجدید نظر قرار گرفت و نقایص کارها و رفتارها مشخص گردید و تصمیم به رفع و حل آنها گرفته شد و این نتیجه حاصل شد که هرچه دانش‌آموزان بیشتر به ارزش تحصیل علم و سواد و نقش ارزنده آن در زندگی و جامعه جدای از وارد بازار کار شدن پی‌برند باعث خواهد شد انگیزه‌های دائمی در آنها نیروی همیشگی جهت حرکت در مسیر صحیح را ایجاد نماید و دیگر دانش‌آموز درس را فقط به خاطر قضیه مالی آن دنبال نخواهد کرد.

بنابراین براساس یافته‌های این پژوهش و با توجه به این کارکردهای منحصر به فرد، استفاده از ادبیات و شکل‌های مختلف آن به درمانگران با هر رویکردی پیشنهاد می‌شود. از طرف دیگر شعر درمانی به عنوان روی آوردی تازه و جذاب می‌تواند با توجه به پیوند عمیق ادبیات با مردم در کشور ما، در مورد طیف وسیعی از آشفتگی‌های روانی مورد استفاده قرار گیرد. تعداد کم آزمودنی‌ها،

محدود بودن جلسه‌های مداخله، ناتوانی طرح پژوهش در کنترل برخی عوامل و عدم پیگیری نتایج از جمله مسائلی است که احتیاط در تعمیم نتایج را ضروری می‌سازد و پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های بعدی این مشکلات کنترل شوند. محققان بر خود لازم می‌دارند از کلیه دانش‌آموزانی که در پژوهش حاضر شرکت کردند و همکاری لازم را در اجرای پژوهش داشته‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایند

منابع و موآخذ

- ۱- کتاب روانشناسی پرورشی (روانشناسی یادگیری و آموزش) ویراست نو، دکتر علی اکبر سیف استاد دانشگاه علامه طباطبایی، موسسه انتشارات آگاه. www.zibaweb.com سایت (مطالب مشابه ومورد توجه بازدیدکنندگان «راهکارهایی برای افزایش مسئولیت پذیری در کودکان و دانش آموزان «شیوه های آموزش مسئولیت پذیری به نوجوان «مسئولیت پذیری در سنین آموزش «حکایت خدا چه می خورد، چه می پوشد و چه کار می کند؟ «نقش والدین در مسئولیت پذیری نوجوانان)
- ۲- انگیزش در کلاس درس - چریل ال اسپالدینگ - مترجمان: محمدرضا نائینیان و اسماعیل بیانگرد - انتشارات مدرسه - ۱۳۷۷
- ۳- راهنمای معلمان پژوهنده - دکتر اقبال قاسمی پویا - نشر اشاره - چاپ سوم - ۱۳۸۲
- ۴- کلیات روش ها و فنون تدریس - امان الله صفوی - دفتر تحقیقات و برنامه ریزی درسی وزارت آموزش و پرورش - ۱۳۶۸
- ۵- پژوهشنامه آموزشی وزارت آموزش و پرورش - شماره ۹ - سال سوم - پاییز ۱۳۷۱
- ۶- همکاران و مدیران سنوات گذشته شاغل در دبیرستان امام باقر (ع) نوع مقاله: مقاله پژوهشی - نویسندگان: ۱- محسن اکبری ۲- سحر ناصری ۳- سید حسن آل طه (عضو مسئولیت‌پذیری
- ۷- مسئولیت پذیری و پیشرفت تحصیلی، پیشرفت تحصیلی، پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان، دانش‌آموزان، پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر مدارس، پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر مقطع متوسطه، رگرسیون. ، بتا ، مدرسه علمی دانشگاه گیلان)
- ۸- ابوالقاسمی نجف آبادی، مهدی؛ میرالی رستمی، ام‌کلثوم؛ شیخی فینی، علی اکبر-تأثیر روش تدریس یادگیری مشارکتی جی کساو بر احساس تعلق به مدرسه در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان نجف آباد. مجله علمی-پژوهشی پژوهشهای برنامه‌دستی، ۴(۳)، ۳۲-۳۵. سالوین، رابرت. ایی. (۳۱۱۹). روانشناسی تربیتی (نظریه و کاربرد) ویراست هشتم. ترجمه یحیی سید محمدی (۳۲۳۳). تهران: نشر روان. ۲. آرونسون، الیوت. (۳۲۳۳). روانشناسی اجتماعی. ترجمه حسین شکرکن. تهران: انتشارات رشد. بیابانگرد، اسماعیل. (۳۲۳۱). (روانشناسی تربیتی) روانشناسی آموزش و یادگیری. تهران: نشر ویرایش. ۴. تونی، نورعلی؛ یوسفی، رضا. (۳۲۳۳). مقایسه تأثیر
- ۹- روش تدریس مشارکتی مبتنی بر بحث گروهی و روش تدریس توضیحی برمبنای کنترل مستقیم، در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مجله مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی یزد، ۳(۴)، ۹۴-۵۹. حدادیان، کاووس. (۳۲۳۴). تأثیر روش تدریس بحث گروهی بر مهارت‌های اجتماعی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان در درس دانش خانواده. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد واحد مرودشت. رحیمی غیائی، سمیرا. (۳۲۳۳). تأثیر روش تدریس بحث گروهی بر پیشرفت تحصیلی درس علوم اجتماعی خلاقیت دانش‌آموزان دختر پایه هفتم متوسطه شهر ارومیه سال تحصیلی ۳۲۳۳-۳۲۳۳. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت. ۲. رشیدزاده، عبدالله؛ فتحی آذر، اسکندر؛ هاشمی، تورج. (۳۲۳۱).
- ۱۰- بررسی تأثیر آموزش ابراز وجود بر مؤلفه‌های مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان دختر مقطع پیش‌دانشگاهی. فصلنامه. 23-32(3) تربیتی روانشناسی مطالعات 3سانتراک، جان. دلبیو. (۳۱۱۳). روانشناسی تربیتی. ترجمه شاهد سعیدی، مهشید عراقچی، حسین دانشفر. (۳۲۳۲). تهران: رسا. 3. سیف، علی‌اکبر. (۳۲۳۳). روانشناسی پرورشی نوین. ویرایش هفتم. تهران: نشر دوران. 31. شعبانی، حسن. (۳۲۳۳). (مهارت‌های آموزشی و پرورشی) روشها و فنون تدریس. جلد اول. تهران: انتشارات سمت..

11. Clarke, S. N. (2015). The right to speak. In L. B. Resnick, C. S. C. Asterhan, & S. N. Clarke (Eds.), *Socializing intelligence through academic talk and dialogue*. Washington, DC: American Educational Research Association
12. Dinc, A. P. (2009). Experimental evaluation of the effects of cooperative learning on kindergarten children's mathematics ability. *International journal of educational research*, 48, 370 – 380.
21. Ebrahim, A. (2012).
13. The effect of cooperative learning strategies on elementary students' science achievement and social skills in kuwait. *International Journal of Science and Mathematics Education*, 10, (2), 293-314.
14. Erbay, f., Arslan, E., & Çagdas, A. (2011). An analysis of the effects of communication skills training provided to the mothers of Six-Year-Old Children on the social skills of Children. *US-China Education Review*, 8, (9), 384 - 392.
- 23.
15. Flosason, T. O., McGee, H. M., & Diener-Ludwig, L. (2015). Evaluating Impact of Small-Group Discussion on Learning Utilizing a Classroom Response System. *Journal of Behavioral Education*, 24, (3), 317-336.
24. Gibson, D. R., & Campbell, R. M. (2000). The role of cooperative learning in the training of junior hospital doctors: A study of pediatric senior house officers. *Medical Teacher*, 22, (3), 297-300.
25. Gillies, R. M. (2004). The effect of cooperative learning in junior high school student during small group. *Learning and Instruction*, 14, 197-213.